

प्राज्ञेय

श्रीरुद्रकादयश्चादौ मध्यमाश्च उदाहृताः ।

तथा सिंहादयः पञ्च कविताः शुभदा मताः ॥

इति विष्णुकर्मप्रकाशे ५ अध्यायः ॥

प्रासादकुकुटः, पुं. (प्रासादस्य देवभूतस्य गृहस्य कुकुट इव । सर्वदा प्रासादविचारित्वादस्य तथात्वम् ।) पारावतः । इति चिकित्सकशेषः ॥

प्रासिकः, पुं. (प्रासः प्रहरणमस्येति । प्रास + "प्रहरणम् ।" ३।४।५। इति ठक् ।) प्रासाद-धारी । प्रासप्रहारी । तत्पर्यायः । कौमतिकः २ । इत्यमरः । २ । ८ । ७० ॥

प्रास्थिकः, त्रि. (प्रस्थ + "सम्भवत्यवहरति पचति ।"

५ । १ । ५२ । इति ठक् । प्रस्थपरिमितधान्यादेः समावेशकः अवधारकः पाचकश्च ।) प्रस्थं सम्भवति प्रास्थिकः कटाहः । प्रस्थं खस्मिन् समावेश्यतीत्यर्थः । प्रास्थिको ब्राह्मणो । प्रस्थमवहरति पचति वेत्यर्थः । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

(प्रस्थं परिमाणमस्येति । "तदस्य परिमाणम् ।"

५ । १ । ५७ । इति ठक् । प्रस्थपरिमितः ।

यथा, सुश्रुते चिकित्सितस्थाने । १२ अध्याये ।

"यवकोलकुलस्यांश्च प्रास्थिकान् सलिलद्रोणे निःकाष्येति ॥" प्रस्थेन क्रौतमिति । "तेन क्रौतम् ।"

५ । १ । ३७ । इति ठक् । प्रस्थक्रौतः ।

प्रस्थस्य वापः । "तस्य वापः ।" ५ । १ । ४५ ।

इति ठक् । प्रस्थपरिमितग्रीष्मादिवपनयोग्ये स्नेहे । यथा, शब्दरत्नावल्याम् ।

"द्रोणादृक्खाद्यांर्देवांपादौ भौतिककृपा ।

स्यादादृक्कसारौकौ उत्तमर्णादयस्त्रिषु ।

आदिभ्यां प्रास्थिकादिषु पाकादौ भौतिको

२पि च ॥")

प्राहः, पुं, वृहोपदेशः । इति शब्दमाला ॥ निर्वि-

सर्गाच्चेत् प्रपूर्वेतिवन्नुधातो रूपाप्रत्यये ॥

(यथा, भट्टिः ।

"प्राह स राम भरतोऽपि सन्त्यक् ॥")

प्राज्ञः, पुं, (प्रयमश्च तदहश्चेति । "राजाहःख-

भ्यष्ट् ।" ५ । ४ । ८१ । इति टक् । "अद्भोद्भ

इत्येभ्यः ।" ५ । ४ । ८८ । इति अद्भादेशः ।

"अद्भोदन्तात् ।" ८ । ४ । ७ । इति ञत्वम् ।)

पूर्वाज्ञः । इत्यमरः । १ । ४ । ३ ॥ (यथा, सुश्रुते ।

६ । १८ ।

"अङ्गानि यथोक्तानि प्राज्ञवावाङ्मरात्रिषु ॥"

तदभिमानिनो देवता च । यथा, भागवते ।

७ । १५ । ५४ ।

"अभिः सूर्यो दिवा प्राज्ञः शुक्रो राकोत्तरं

सराट् ॥" ७ ॥

प्रज्ञमहर्षयेनेति विग्रहे । "तिलह्नुप्रभृतीनि च ।"

२ । १ । १७ । इत्यवधौभावः । प्रज्ञदिन-

तुते, य ॥)

प्राज्ञे, य, पूर्वाज्ञे । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

प्राज्ञेतनः, त्रि. (प्राज्ञे भवः । "सायं चिरं प्राज्ञे

प्रगेऽव्येभ्यष्टुट्वाङौ तुट् च ।" ४ । ३ । २३ । इति

टुट् तुट् च ।) पूर्वाज्ञत्वस्यैव । इति सिद्धान्त-

कौमुदी ॥

प्रियकः

प्राज्ञतरां, य, (दयोरिति श्रयेण प्राज्ञे । प्राज्ञे +

"किमेयाच्चात्रये चतरां चतमाम् ।" ४६५ ।

इति सुगन्धबोधकत्वात् चतराम् ।) अतिश्रय-

पूर्वाज्ञे । इति सुगन्धबोधवाकरणम् ॥

प्रियः, पुं. (प्रीयातीति । प्री + "इगुपधश्चाप्री-

किरः कः ।" ३।१।३५ । इति कः ।) भर्ता ।

इत्यमरः । २।६।३५ ॥ (यथा, आर्यासप्तशत्याम् ।

३४७ ।

"प्रथममिति प्रथमति चुम्बति संश्लिष्यति पुलक-

सुकुलितैरङ्गैः ।

प्रियसङ्गाय स्फुरितां विद्योगिणी वामनाहु-

लताम् ॥"

जामाता । यथा, मनुः । ३ । ११६ ।

"राजर्त्तिकृत्तातकगुरुन् प्रियश्चशुरमातुलान् ।

अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरात् पुनः ॥"

कार्तिकेयः । यथा, महाभारते स्कन्दनाम-

कीर्तने । ३ । २३१ । ५ ।

"अमोघस्वनघो रौद्रः प्रियश्चज्ञाननक्षया ॥"

ऋग्विशेषः । इति जटाधरः । जीवकौषधम् ।

इति राजनिर्घण्टः ॥ ऋद्धिनामौषधम् । हृद्ये,

त्रि । इति मेदिनी । (यथा, महाभारते ।

"सर्वं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।

प्रियश्च नाश्रुतं ब्रूयादेव घर्मेः सनातनः ॥"

प्रियोऽप्रियश्च कार्यवशाद्भवति । यथा,—

"न हि कस्य प्रियः को वा विप्रियो वा जगत्त्रये ।

काले कार्यवशात् सर्वे भवन्तेवाप्रियाः प्रियाः ॥"

इति श्रीलक्ष्मणजन्मखण्डे ५ अध्यायः ॥

प्रियंवदः, पुं, (प्रियं वदतीति । वद् + "प्रियवशे

वदः खच् ।" ३ । २ । ३८ । इति खच् ।) तुम् ।)

खेचरः । गन्धर्वभेदः । (यथा, रघुः । ५।५३ ।

"अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं

प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य ॥")

प्रियभाषिणि, त्रि । इति शब्दरत्नावली ॥ तत्

कारणं यथा, दानवागरे शिवपुराणम् ।

"गोचरप्रदातारो भूमिदातार एव च ।

ये सुवर्णप्रदातारस्तथा सर्वे प्रियंवदाः ॥"

(दादशाक्षरवृत्तौ, स्त्री । तल्लक्षणं यथा,

वृत्तरत्नाकरे ।

"भुवि भवेन्नभरः प्रियंवदा ॥")

प्रियकः, पुं, (प्रिय + स्वार्थे संज्ञायां वा कन् ।)

पीतशालकः । (यथा, रामायणे । २ । ७१ ।

१२-१३ ।

"तत्र रम्ये वने वाचं लब्ध्वा श्रीप्राज्ञुखो ययौ ।

उद्यानमुल्लिखानायाः प्रियका यत्र पादपाः ।

शालांस्तु प्रियकान् प्राप्य श्रीप्राज्ञास्याय वाजिनः ।

अनुज्ञाप्याय भरतो वाहिनीं लरितो ययौ ॥")

नीपः । (यथा, हरिवंशे । ७२ । १५ ।

"प्रियकैः पुष्टितैः गौरं श्यामं वाचास्रैः कपित् ।

कटोरल्लभामाति निर्मयूरवत् वनम् ॥")

चित्ररुगः । (यथा, माघे । ४ । ३२ ।

"रुचिरचित्रतनूश्चक्षुराणिभि-

विचलितैः परितः प्रियकरैः ॥"

प्रियजी

पक्षिविशेषः । यथा, महाभारते । ३।१५।५१ ।

"प्रियकैश्चातकैश्चैव तथान्यैर्विविधैः खगैः ॥"

अलिः । प्रियङ्गुः । कुङ्कुमम् । इति मेदिनी ॥

धाराकदम्बः । अश्रुवृष्टः । इति राजनिर्घण्टः ॥

(स्कन्दाशुचरविशेषः । यथा, महाभारते । ६ ।

४५ । ६२ ।

"प्रियकश्चैव गन्धश्च गीनश्च प्रतापवान् ॥"

प्रियङ्गुरः, त्रि. (प्रियं करोतीति । प्रिय + क्त +

"जिमप्रिधमङ्ग्रेऽश् च ।" ३ । २ । ४४ । इति

चकारात् खच् ।) तुम् ।) प्रियकारकः । यथा,

"महाकुलीन ऐन्दुकी वंशे दाशरथिर्मम ।

पितुः प्रियङ्गुरो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम् ॥"

इति भट्टिः । ५ । ७७ ॥

(दानवविशेषः । यथा, कथासरित्सागरे ।

४७ । २४ ।

"महाबुद्धपलाशौ च प्रियङ्गुरशुभङ्गुरौ ।

एते महाराथा यज्ञरुचिधर्मरुचौ तथा ॥")

प्रियङ्गुरो, स्त्री, (प्रियङ्गुर + गौरादित्वात् ङीष् ।)

वृद्धजीवनी । अतकण्टकारी । अश्वगन्धा ।

इति राजनिर्घण्टः ॥

प्रियङ्गुः, स्त्री, (प्रियं गच्छतीति । प्रिय + गम् +

ऋग्यदित्वात् कुप्रत्ययेन साधुः ।) खनाम-

ख्यातसुगन्धिवृक्षविशेषः । (यथा, महागणपति-

स्तोत्रे । १० ।

"वामे चक्रगदाधरः स भगवान् क्रोडो प्रियङ्गो-

स्तवै

हस्तोऽश्वकुशालिमञ्जरिकाया देव्या धरण्या

सह ॥")

तत्पर्यायः । श्यामा २ महिनाक्या ३ लता ४

गोवन्दनी ५ गुन्ना ६ फलिनी ७ फली ८ विष्णु-

क्सेना ९ गन्धफली १० कारम्भा ११ प्रियकः १२ ।

इत्यमरः । २।४।५५ ॥ प्रियवल्ली १३ फलप्रिया १४

गौरी १५ वृत्ता १६ कङ्कः १७ कङ्कनी १८

भङ्गुरा १९ गौरवल्ली २० शुभगा २१ पर्णमेदिनी

२२ शुभा २३ पीता २४ मङ्गल्या २५ त्र्येक्षी

२६ । अस्या गुणाः । श्रौतलत्वम् । तिक्तत्वम् ।

दाहपित्तसर्दोषभमर्वातज्वरवक्रणाघनाश-

म् । इति राजनिर्घण्टः ॥ तुवरत्वम् । अनि-

लनाशित्वम् । रक्तातियोगदौर्गन्ध्यखेदगुल्महृ-

विषमोहनाशित्वम् । इति भावप्रकाशः ॥ * ॥

राजिका । पिप्पली । कङ्कः । इति मेदिनी ॥

कटुको । इति धरणिः ॥

प्रियजनः, पुं, (प्रियो जनः ।) हृद्यजोकः ।

(यथा, आर्यासप्तशत्याम् । ६।१६ ।

"सखि ! दुरवगाहगह्वरो विदधानो विप्रियं

प्रियजनेऽपि ।

खल इव दुर्कैस्तव विनतसुखस्योपरि स्थितः

कोपः ॥")

प्रीतिभावश्च । यथा, उज्ज्वलनीलमणिः ।

"प्रीतिभावाद्भवितो यस्तस्य प्रियजनेऽत्र सः ॥"

प्रियजीवः, पुं, (प्रियो जीवो यस्य यस्मिन् वा ।)

श्लोनाकट्यः । इति राजनिर्घण्टः ॥